

Szenzációgyártás kisvárosi módra. (*Mezőtúri ponyvakiadók a 20. század első felében.*) „A mezőtúri éppen most történt véres gyilkosság, a melynek áldozatul esett Lévai Lajosné született Nagy Borbála, kit is Csáki Béla szabadkai, 25 éves, pinczér, egy nagy késsel meggyilkolt; Ifju Dobrai István és K. Horváth Mária karczagi lakosok házasságának szomorú története és egy bús özvegy anyja, ki Tiszahát-Nagyfalván hét gyermekét és azután önmagát felakasztotta.” Ilyen hangzatos, bonzongást ígérő címekkel csalogatták a 19–20. század fordulójának bűnügyi ponyvákat kedvelő olvasóit a nyomdászok és a nekik dolgozó írók szerte az országban. A műfaj rendkívüli népszerűségnek örvendett, hiszen egyszerre szolgálta a hírközlést és a szórakoztatást: a 3–6 lapos, többnyire verses füzetek röviden, de véres részletekben gazdagon meséltek el egy-egy bűntényt, leggyakrabban gyilkosságot. Irodalmi értékük ugyan csekély volt, szövegük hevenyészettségen meglátszik a sietség, hogy minél gyorsabban kiaknázhassák az eset keltette érdeklődést. A vevők figyelmének felkeltése érdekében a címlapon a díszes keret mellett gyakori volt a fametszetes kép és a tartalom röviden összefoglaló, csalogatónak szánt versike, a bonyolult címeknek pedig szinte minden egyes sora más betűtípussal és -mérettel volt szedve. A rossz minőségű papírra nyomott ponyvák olcsóságuk miatt mindenki számára elérhetőek voltak, s a híres túri vásárra érkező környező települések lakói éppúgy előszeretettel vásárolták őket, mint a városban vagy környékén élők.

† „*Ponyvagyárak*” és *tulajdonosaik*. Az Alföldön a ponyvakiadás egyik központja Mezőtúr volt. A városban a 19. század végétől kezdve két nyomda működött. Ma már egyik sincs meg, anyaguk pedig feltehetőleg 1945-ben semmisült meg, ezért a meglévő információk meglehetősen szegényesek: néhány adat a nyomdászok életéről, közéleti tevékenységükről, kiadványaikról, de szinte semmi a nyomdák működéséről.

Az első nyomdát Gyikó Károly alapította 1867-ben. A nyomdász apja, Gyikó János a város református lelkésze volt. Gyikó Károly 1840-ben született,¹ de hogy hol végezte iskoláit, és hol tanulta ki a nyomdász mesterséget, nem tudni. Családjáról összefoglalóan sehol sincs adat, ám a *Mezőtúr és Vidéke* különböző számai alapján annyit lehet tudni, hogy legalább három gyermeke született feleségétől, Székely Karolinától: Gyula, Karola és Kálmán. Gyula 10 évesen, 1894. április 7-én halt meg,² Karola pedig egy évvel később, január 25-én követte testvérét.³ Kálmán nyomdász lett, akárcsak az apja, s a családi vállalkozásban dolgozott. 1898-ban a városi híreket közlő rovat szerint feleségül vette Pályi János módos gazdálkodó lányát, Mariskát.⁴ Ő lehetett volna a vállalkozás örököse, de 1909-ben, még apja életében ő is meghalt. Ráadásul a nyomdát Gyikó Károly megromlott egészsége miatt már 1903. február 11-én, tehát hat évvel Kálmán halála előtt átvette Kanyó Antal.⁵ Hogy miért nem az ifjabb Gyikó folytatta ekkor még a vállalkozást, nem tudni.⁶

Kanyó Antalról még kevesebb adatunk van: mindössze annyit tudunk róla, hogy az Ipolyságból érkezett Mezőtúrra, 1906-ban létrehozta a Dohányárudát, s 1908-ig, haláláig maga vezette a nyomdát.⁷

Kanyó után Borbély Gyula lett az első mezőtúri nyomda tulajdonosa. Ő jelentős közéleti szerepet töltött be a városban, ezért jóval több információknak van az életéről, mint elődei esetében. 1881-ben született Ipolyszakállason egy evangélikus tanító gyermekeként. A könyvkötő- és nyomdász mesterséget Budapesten tanulta ki, s 1901-ben került a Gyikó nyomdába inasként. Csillaga

¹ BODORIK Sándor: *Mezőtúri életrajzi lexikon*. Mezőtúr, 1999. 70. /Mezőtúri Helytörténeti Füzetek 16./

² Mezőtúr és Vidéke 1894. ápr. 8. 3.

³ Mezőtúr és Vidéke 1895. jan. 27. 3.

⁴ Mezőtúr és Vidéke 1898. júl. 24. 3.

⁵ SZABÓ András: *Mezőtúri képeskönyv*. Szolnok, 1998. 78.

⁶ Gyikó Károly 1916-ban halt meg.

⁷ SZABÓ: *i. m.* 78.

gyorsan emelkedett, hiszen hét év múlva megszerezte a vállalkozást, s a város egyik legmegbecsültebb polgárává vált. 1925-től haláláig, 1939-ig az Ipartestület elnöke volt, s fontos szerepet játszott a székház felépítésében. Társelnöke volt a Kereskedelmi Egyesületnek, elnöke az Iparos Dalkörnek, tagja a Debreceni Kereskedelmi Iparkamarának és pénztárosa az Önkéntes Tűzoltóegyletnek. Az evangélikus egyháznál előbb gondnok, majd presbiter volt, egy cikluson át pedig még városi és vármegyei képviselőként, sőt törvényhatósági bizottsági tagként is működött.⁸ 1939-ben, halála után a nyomda megszűnt.

Mezőtúr második nyomdáját Braun Juda és Dolesch Géza alapította 1892-ben. Róluk semmi egyebet sem sikerült kiderítenem, vállalkozásukról is csak attól kezdve van adat, amikor 1900. február 11-én Gettler Ignác átvette, hat segéddel és a berendezéssel együtt.⁹ A nyomda ekkor a Corvina Könyv Zenemű és Papírkereskedés nevet kapta. Gettler 1859-ben született. Az izraelita hitközség tanítója volt, de a rossz megélhetési viszonyok miatt Temesvárott beállt egy könyv- és papírkereskedésbe tanulónak, s 1900-ban hazatérve saját lábára állt. 1903-ban, többszöri kérvényezés után Törökre változtatta saját és családjá nevéét. Ő is részt vett a város közéletében: a Mezőtúri Kereskedelmi Egyesület tagja volt.¹⁰ 1910-ben hunyt el, de a nyomdát már 1908-tól Csendes Mihály vezette, ekkortól a neve: Corvina Rt.–Török Nyomda. 1930-tól megszakításokkal Szendrey István állt a vállalkozás élén, egészen 1951-ig, a nyomda megszűnéséig.

A két nyomda egymáshoz meglehetősen közel, a város központjában helyezkedett el: a Gyikó 1885-ben költözött a Petőfi útról a Kossuth tér és a Kossuth út sarkán akkor felépülő Bazár épületébe, a Braun pedig 1899-ben ugyanazon sarok másik oldalán, vagyis – ha mértanilag szemléljük – a szög másik szarán felépülő Református Központi Népiskola épületében kapott helyet.

Amint az adatokból is kiténik, a nyomdatulajdonosok a város megbecsült polgárai voltak, élénk tevékenységet fejtettek ki a közéletben és egyházközségükben egyaránt. Hogyan lehetséges akkor, hogy egy olyan, sokak által kárhoztatott és lenézett dolgot gyártsanak és terjesszenek, mint a ponyva? Nyilvánvalóan azért, mert kevesebb tőkével rendelkeztek, mint a nagyvárosi nyomdák, így nem vállalkozhattak komolyabb tudományos és szépirodalmi művek kiadására, amelyeknek nemcsak a kiadási költségük volt nagyobb, hanem a vevőkörük is behatárolt volt. Alkalmazkodniuk kellett a helyi olvasóközönség igényeihez, s jó üzleti érzékkel felismerték az olcsón előállítható, de nagy példányszámban eladható füzetkék kínálta lehetőséget. Takács Lajos szerint „a paraszti história létrejöttének további feltételét jelentette az olcsó ár és a gyors előállítás, ami csak a helyi nyomdák jelentős fejlődése és megszorodása révén volt elképzelhető.”¹¹ Ez sokkal inkább igaz fordítva: a nyomdák azért fejlődhettek és élhettek meg, mert nagy volt a kereslet, s nem azért olvastak sokan, mert gyors volt az előállítás, hanem éppen azért voltak gyorsak a nyomdászok, mert sokan szomjazták az újdonságokat. Egy hír egy-két nap alatt elévül, ezért a vállalkozónak igyekeznie kell a megjelentetésével, különösen, ha vetélytársa is van, aki megelőzheti.

Iratanyag hiányában nem ismerjük ugyan a nyomdák bevételét, de már maga a hosszú idő, amely alatt folyamatosan működtek, tanúsítja, hogy jó megélhetést biztosítottak tulajdonosaik számára. Erre utal Gyikó Kálmán feleségének származása is: módos gazda lányként nyilvánvalóan nem ment volna hozzá akárkihez. Az említett közéleti szerepekhez is vagyon és abból eredő presztízs kellett, különösen a képviselőséghez.

⁸ BODORIK: *i. m.* 34–35.

⁹ SZABÓ: *i. m.* 80.

¹⁰ BODORIK: *i. m.* 159.

¹¹ TAKÁCS Lajos: *Paraszti történelmi költészet*. In: *Magyar néprajz V. Magyar népköltészet*. Szerk.: ISTVÁNOVITS Márton. Bp. Akadémiai Kiadó, 1988. 381–397, 383.

A ponyvakiadás persze csak egy része a két nyomda tevékenységének. A város első lapjának, az 1878-tól megjelenő *Mező-Túr*nak kiadója és egyben tulajdonosa is Gyikó Károly volt. Szintén itt nyomták a *Mezőtúr és Vidékét* 1884 és 1904 között.¹² Ezután 1915-ig a lap a Török nyomdához került, 1915 és 1939 között pedig megint a Borbély (a volt Gyikó) nyomda lett a kiadója. E hetente megjelenő, az 1920-as évek közepéig igen magas színvonalú vezető újság mellett még számos sajtótermék készült a két nyomdában. Török Ignác adta ki 1903–1906 között a *Mezőtúri Hírlapot*, 1906–1910 között a *Türkevét*, 1907–1909 között a *Világosság* című társadalmi és vallásos folyóiratot,¹³ Borbély Gyula pedig 1908–1913 között folytatta (illetve újraindította) a *Mezőtúri Hírlapot*, s nála jelent meg a *Túri Élet* 1936-ban, a *Protestáns Tanügyi Szemle* 1927–1932 között, valamint az *Egyetértés* című hetilap 1939-ben.¹⁴ Az újságkiadás mellett készítettek képeslapokat (1899-től), meghívókat, nyomtatványokat és egyebeket, sőt, mindkét vállalkozáshoz tartozott könyv- és papírkereskedés is. A reklám lehetőségeit kihasználva Török Ignác így hirdette üzenetét a *Mezőtúr és Vidékében*:

„Török Ignác könyvnyomdája, könyv-, zenemű-, papír és írószer kereskedése Mezőtúr, Kossuth-tér, ev. ref. népisk. épület

A modern technika legújabb vívmányaival felszerelve, készít mindenféle nyomtatványokat és könyvkötéseket a legegyszerűbbtől a legdiszesebbig, jutányos ár mellett. Meghívók, eljegyzési kártyák, üzleti nyomtatványok, körlevelek, gyászjelentések a legdiszesebben állítatnak ki. Mindennemű könyvek, zeneművek. Kizárólag hazai gyártmányú papírművek, rajz- és írószerek legolcsóbb beszerzési forrása.”¹⁵

Érdemes megfigyelni, mivel igyekszik a nyomdász felhívni a vevők figyelmét: a széleskörű kínálat, a kiváló minőség és az alacsony ár „nyerő hármassával”. E szöveg már önmagában is elég annak megállapítására, hogy megfogalmazója remek üzleti érzékkel volt megáldva.

Munkások a borzongatás szolgálatában. A nyomdák dolgozóira három utalást találtam. Az első, fentebb már említett adat szerint Gettler Ignác 6 segéddel vette át Braunék vállalkozását. Alig nyolc év elteltével, az 1908–1914 közötti időszakban már mindkét nyomda átlagosan 14 segéddel működött.¹⁶ Ez egy vidéki nyomdához képest jelentős létszám, különösen, ha konkurense is akad, mint ebben az esetben. Ez a tény a ponyvairodalom elterjedtségére is utal: a két nyomda nemcsak Mezőtúrt, hanem annak vonzáskörzetét is bőven ellátta olvasnivalóval, a vidék pedig könnyedén eltartotta mindkettőt. A harmadik adat szerint Gettler egyik segédje, Wiesenberger Henrik 1900. szeptember 20-án 200 koronát ellopva megszökött, de Szolnokon sikerült elfogni.¹⁷ A lopott összeg, valamint a csendőrok gyorsasága és aktivitása is arról tanúskodik, hogy a károsult a város felső rétegének tagja.¹⁸

A nyomda dolgozóinak fizetését és munkaidejét a vidéki könyvnyomdászok 1906-os munkaidő-és árszabályzatából tudhatjuk meg. A dokumentum négy osztályba sorolta a nyomdával rendelkező

¹² BODORIK: *i. m.* 70.

¹³ BODORIK: *i. m.* 159.

¹⁴ BODORIK: *i. m.* 34–35.

¹⁵ Mezőtúr és Vidéke 1906. ápr. 1.

¹⁶ BODOKI FODOR Zoltán–BODOKI FODOR Zsigmond: *Mezőtúr város története a honfoglalástól a felszabadulásig.* Mezőtúr, 1978. 129.

¹⁷ Mezőtúr és Vidéke 1900. szept. 23, 3.

¹⁸ Összehasonlításépp: 1900-ban egy bennkosztosnak szegődött béres Mezőtúron az élelmezésen és 6 köből búzán felül évi 100–140 koronát kapott (BODOKI FODOR Z.–BODOKI FODOR Zs.: *i. m.* 125).

vidéki településeket (II–V. osztály). A minimálisan kötelező fizetés osztályonként 2 koronával csökken. Mezőtúr a IV. osztályba tartozott, így a szedőknek legalább 22 koronát kellett kapniuk minden szombat este. A korrektorok bére ennél némileg magasabb, 24 korona volt. A képzettségre vonatkozó előírás szerint tanonc csak az lehetett, aki betöltötte 14. életévét, és a középiskolának legalább az első két osztályát elvégezte. A nyomdászok napi kilenc órát dolgoztak, és csak 14 napos felmondási idővel lehetett őket elbocsátani.¹⁹ Ha összehasonlítjuk ezt a fentebbi adattal, amely szerint egy mezőgazdasági munkás éves bére az ellátáson felül 100 korona körül mozgott, azonnal kitűnik a nyomdák dolgozóinak jóval előnyösebb anyagi helyzete. Emellett nekik a napszámosokkal ellentétben télen is volt munkájuk, s nem kellett tartaniuk attól, hogy egyik napról a másikra elbocsátják őket.

Borzadózók és megbotránkozók – a ponyvák olvasói. Ahhoz, hogy megközelítően pontos képet kaphassunk a ponyvák olvasóköréről, érdemes röviden áttekinteni a város társadalmi, gazdasági és kulturális helyzetét a századfordulón. (A túri ponyvákat természetesen nemcsak a környékbeliek olvasták. A feldolgozott esetek között sok Békés megyei is előfordul – gyulai, mezőberényi, gyomai –, hiszen ezek a helységek is jól ismertek voltak az itteni vásároszók, napszámosok, parasztek számára, akárcsak a Szolnok megyeiek az ottaniaknak. Mivel azonban nem lehet tudni, hogy pontosan mekkora körre terjedt ki a nyomdák piaca, meg kell elégednünk a Mezőtúrra vonatkozó adatokkal, amelyek – lévén a Tiszántúl többi településéhez hasonlóan mezőgazdasági jellegű város – sokban tipikusnak tekinthetők. 20 000 főnél is nagyobb lakosságával Mezőtúr ugyan a megye legnagyobb városa volt – Szolnok: 15 847, Jászberény: 20 155, Karcag: 14 486, Kisújszállás, Túrkeve és Kunszentmárton: 11 000-nél kevesebb lakos²⁰ –, s iskolái nagy száma miatt is némileg kedvezőbb helyzetben volt a többinél, de az eltérés jóval kisebb, mint a hasonlóság.)

Mezőtúr lakossága 1900-ban 25 383, 1910-ben pedig 25 835 fő volt, s ennek több mint 35%-a (1900-ban 36,2%, 1910-ben 37,3%) a környékbeli tanyákon élt.²¹ Többségük saját földjén gazdálkodott: 1900-ban még a lakosság 67,5%-a, 1910-ben viszont már csak 61,7%-a vallotta magát östermelőnek. Jóval kisebb, és szintén csökkenő tendenciát mutat a kisiparból élők aránya: 1890-ben még 13,9%,²² 1900-ban és 1910-ben pedig már csak 13,5%.²³ Ezzel párhuzamosan jelentősen megnőtt viszont 1900 és 1910 között a napszámosok aránya, 2,4%-ról 5,7%-ra.²⁴ A gazdasági cseledek és mezőgazdasági munkások aránya az összlakosságon belül 1900-ban igen magas, 37,5% volt.²⁵ Ez az adat magában foglalja a nagyszámú időszakos munkavállalót is, kivéve a távoli vidékekről szerződötetett summásokat.

A városban 1890-ben a református egyház 16 népiskolát tartott fenn, ezenkívül működött még egy katolikus és egy izraelita iskola. Ez a szám megdöbbentően soknak tűnik a lakosságszámhoz viszonyítva, de tudnunk kell, hogy a korban az elemi népiskolák osztatlanok vagy részben osztatlanok voltak, csak a gimnáziumokban létezett osztálytanítós rendszer. 1893/94-ben a 18 iskolában

¹⁹ Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete és Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Szakszervezete. Munkabér és árszabályok és a témával kapcsolatos egyéb nyomtatványok 1901, 1906, 1908, d. n. Politikai Intézet Levéltára (PIL) 668. f. 29. ó. e.

²⁰ *Jász–Nagykun–Szolnok vármegye múltja és jelene.* Szerk.: Vitéz SZOLNOKI SCHEFTSIK György Dr., Pécs, 1935. 157–158. (Az adatok 1876-ra vonatkoznak.)

²¹ BODOKI FODOR Z.–BODOKI FODOR Zs.: *i. m.* 123.

²² Uo. 108.

²³ Uo. 123.

²⁴ Uo. 123.

²⁵ Uo. 124.

mindössze 26 tanító dolgozott, ezekre belterületen 100, külterületen pedig 206 tanköteles gyerek jutott fejenként.²⁶ Ahhoz, hogy eredményes legyen a tanítás, ennél jóval kisebb létszámokra, legfeljebb 25–30 főre lett volna szükség. Igaz, a ténylegesen iskolába járók száma ennél jóval kevesebb volt, mivel a külterületeken lakóknak leküzdhetetlen távolságokat kellett volna megtenniük nap mint nap. (Az iskolák többsége ugyanis belterületen állt, a tanyasi iskolahálózat 1874–1894 között, kisbirtokosok által felajánlott területen kezdett kialakulni, de maradéktalan kiépítése csak az 1930-as évekre fejeződött be.) Ennek következtében 1910-ben a felnőtt lakosság 16,8%-a még mindig analfabéta volt.²⁷

A belterületen lakó vagy jobb anyagi helyzetben élő mezőtúriaknak és környékbelieknek ugyanakkor számos művelődési lehetőség állt rendelkezésére. Az 1530-tól működő, tehát az országban legkorábban alapított református gimnázium a 19. század harmadik negyedétől a környék legnagyobb jelentőségű középfokú iskolája lett.²⁸ 1897-ben, alig két évvel azután, hogy a nők felvételét is engedélyezték a bölcsészeti, orvosi karokra és a gyógyszerészeti tanfolyamokra, megalapították Mezőtúr második középiskoláját, az Állami Teleki Blanka Felsőbb Leányiskolát.

A város kulturális központjai a kaszinók voltak. A 20. század első évtizedében 19 működött Mezőtúron 1400 taggal, közülük kiemelkedett a Központi Kaszinó 1700 kötetes könyvállományával. A legjelentősebb könyvtár a református gimnáziumé volt, 1908-ban 5429 kötetel, emellett a Felsőrézsi Polgári Olvasókör 1120, a Városi Népkönyvtár pedig 2334 kötetel állt az olvasni vágyók rendelkezésére.²⁹

Az eddigi adatok alapján érthetővé válik, hogyan tudott virágozni két nyomda is egy viszonylag kicsi alföldi városban. A lakosság igen magas százaléka legfeljebb elemi iskolai műveltséggel rendelkezett (az őstermelők nagy része, a cselédek, napszámosok és egyéb idénymunkások). A módosabb parasztok és városi kisiparosok valószínűleg polgári iskolát végeztek, de a gimnáziumot csak a vagyonosabbak engedhették meg maguknak: az évi 136 végzős között nemcsak túriak, hanem környékbeliek is voltak. Ugyanerre utal a kaszinók létszáma is: a 25 000-es lakosságból mindössze 1400 polgár mondhatta magát tagnak, s ők alkották az egyesületeket, társaságokat is. Az olvasókörnek már a neve is jelzi közönsége társadalmi helyzetét, de a népkönyvtárat sem valószínű, hogy sok mezőgazdasági munkás látogatta. Ugyanakkor ők is igényelték a szórakozást, az érdekességeket, a híreket. Ha az újsághoz nem is jutottak hozzá,³⁰ az olcsó ponyvához igen, s ez mindhárom igényüket kielégítette. Az írástudatlanság ebből a szempontból nem jelentett akadályt, a közös munkák alkalmával ugyanis egyvalaki felolvasta a történeteket a többieknek. Ebből egyúttal az is következik, hogy a ponyvának jóval több fogyasztója volt, mint ahány vásárlója. (Míndez nem jelenti azt, hogy a polgárok nem olvashattak ponyvákat, és időnként, a könnyed szórakozás érde-

²⁶ Uo. 108.

²⁷ Uo. 129.

²⁸ 1876/77 és 1885/86 között éves átlagban 136-an végeztek itt, míg Békésen 125-en, Kisújszálláson 82-en, Karcagon pedig 69-en (uo. 109).

²⁹ Uo. 129.

³⁰ Arra nincs adatom, hogy az újságokat kik és hányan vásárolták, de a cikkek hangvétele (előkelő polgárok esetében magasztaló, szegényebbekkel kapcsolatban gyakran gunyoros vagy lenéző), a hirdetések jellege (könyv- és papirkereskedés, piperecikkek stb.) és a hírek típusai (felolvasóestek, politikusok látogatásai, köztisztületben álló személyek családi eseményei, esküvő, halálozás, születés stb.) arra utalnak, hogy törzsközönségük nem egyezett a ponyvákéval. Úgy tűnik, a nyomdászok igyekeztek minden réteg igényeit kielégítve a nyomtatott hírközlés összes csatornáját kihasználni.

kében ők is bizonyosan megvették az érdekesebbnek ígérkezőket, de náluk ez korántsem volt olyan általános, mint a paraszti és munkásrétegekben, egyrészt a ponyva alacsony presztízse, másrészt a rendelkezésükre álló szélesebb művelődési lehetőségek következtében.)

A ponyvák olvasói nem látogatták a könyvtárakat, és könyvesboltokba sem igen jártak. Meg kellett tehát találni azt a terjesztési módot, amellyel a legkönnyebben el lehetett érni őket. A legkézenfekvőbb a híres túri vásár volt, amelyre távolabbi vidékekről is tömegével érkeztek az árusok és a vevők, de ugyanilyen alkalmakat nyújtottak a hetivásárok is. Ilyenkor a külterület, a tanyavilág lakói is bementek a városba, és szívesen megálltak a kikiáltók pultjainál. A 19. században még külön erre „szakosodott” históriások árulták a ponyvákat, a századfordulóra azonban már csökkent a szerepük, majd fokozatosan eltűntek. A házalók is gyakran hordtak magukkal efféle füzeteket, sőt a dohányárudákban is lehetett őket kapni szerte az országban. (Nem véletlen, hogy Mezőtúr első dohányárudáját éppen Kanyó Antal nyomdatulajdonos hozta létre.)

Harc és hanyatlás – a sikertörténet vége. A fent bemutatott helyzet a harmincas évekre jelentősen megváltozott. Bár egy-két ponyva még ekkoriban is megjelent, a műfaj valójában már az első világháború után hanyatlásnak indult. A hosszabb, verses „elbeszéléseket” rövid katonadalok, később pedig irredenta énekek vagy divatos népdalok, esetleg népi jövendölések váltották föl. A háború után a katasztrofális gazdasági helyzet, a 30-as években pedig a gazdasági válság következtében érezhetően romlott a nyomdák és dolgozók helyzete. Egy szakszervezeti megbízott vidéki újtjáról 1928-ban azt írta jelentésében, hogy a pénztáros Bihary János, a Borbély nyomda alkalmazottja nem vette át a Török nyomdabeli szaktársaitól a szakszervezeti tagdíjat, ezért azok kénytelenek voltak egyénileg felküldeni a pénzt. E viselkedés oka a jelentéstevő szerint a két nyomda konkurenciaharca volt. Az eset Bihary lemondásával és egy Takács nevű munkás pénztárossá való megválasztásával végződött.³¹

Szendrey István és a Magyarországi Könyvnyomdászok Szakegyesületének többszöri levélváltása szintén a helyi és környékbeli nyomdák egyre erősödő versengésére utal.³² Ezekből a levelekből arról értesülünk, hogy a két nyomda kilépett a szakszervezetből és megtagadta az árszabályt. Szendrey 1939-es levele szerint az egész ügy háttérében egy Klein Dezső nevű nyomdász állt, aki 1921-ben került a városba, de 1931-ben felmondtak neki, és őt (Szendreyt) állították a helyére. Klein erre Mezőtúrra segítette Csontos Lajost, aki mindkét nyomda tulajdonosait meggyőzte a kilépés által megszerezhető előnyökről. Ráadásul Szolnokról hozott szakembert, akiről később kiderült, hogy a saját embere, emellett a nyomda pénzén Szolnokra utaztatott különféle ürüggyekkel, hogy szolnoki munkásokat szerezzen a vállalkozás számára.

Szendrey levelének ellenséges hangvételéből egyértelműen kitűnik, hogy a nyomdász Csontost tekintette első számú ellenfelének és minden baja okozójának. A többi levelet is végigolvasva azonban kiderül, hogy sokkal többről volt szó, mint két ember személyes ellentétéről vagy a vezetésért folytatott harcukról. Az árszabályzat elfogadása, mint a szakszervezet 1939. április 12-i válaszában olvashatjuk, létbiztonságot jelent a nyomdák számára, hiszen egységes fizetési rendszerével kiküszöböli a versenyt, ráadásul biztosítja a megfelelően képzett munkásokat a vállalkozás számára. A két mezőtúri nyomda, amely e szabályozást elutasította, kénytelen volt máshonnan munkásokat hozatni magának, mert a helybeliek nem vállalták az összeütközést a szakszervezettel (Szendrey maga is a szervezettől kért engedélyt a munka felvételére, ezt azonban annak vezetősége az

³¹ A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Szakszervezete megbízottainak 1928. évi jelentései a vidéki útjaikon tapasztalatról. PIL 668. f. 56. ö. e.

³² PIL 668. f. 212. ö. e.

árszabály elfogadásához kötötte). Hogy versenyképességüket növelni tudják, a nyomdatulajdonosok az árszabálynál alacsonyabb béreket fizettek, így azonban csak olyan szakképzetlen munkaerőt kaptak, mint Peti János, aki Szendrey szerint ruhakereskedő, „de csak azért is munkát vállal, mert fanatikus haragosa Egyesületünknek”.³³ Szendrey ezért elkeseredett harcot folytatott azért, hogy a nyomdák fogadják el újra az árszabályt, és ő is újra munkába állhasson, végül azonban rákényszerült a munka felvételére, még mielőtt a tulajdonosok aláírták volna a szabályozást. Levelében ezt azzal indokolta, hogy ha nem teszi, Pestről hozattak volna helyette szedőt, s neki és családjának a hosszú munkanélküliség után szinte megváltás volt a munka. Ebből a dátum nélküli levélből tudjuk meg azt is, hogy a munkaidő már csak napi nyolc óra, és ezt pontosan be is tartották a nyomdánál. Csontos cégvezető 60 pengőt és a szerzett munkák után százalékot, Szendrey 40–50 pengőt, a harmadik évét töltő inas pedig 10 pengőt kapott.

Szendrey kitartása végül elnyerte méltó jutalmát. Már idézett november 27-i levelében a következő örömhírt jelentette be a szakegyesületnek: „és pont ezen a héten a híres Csontos Lajos, aki 7 évvel ezelőtt beszuszeroltatta a két túri nyomdát, kitörte a nyakát: évek óta apró-cseprő lopásokat vitt végbe és most rá jöttek – azonnali hatállyal elzavarták és engem vettek fel helyette a Corvina-nyomdába.”³⁴ A nyomda, amelyben a század eleji 14 munkáshoz képest ekkor már csak egy tanuló, egy állandó szakmunkás és egy kisegítő dolgozott, ezek után rögtön elfogadta az árszabályt, és hamarosan a Borbély nyomda is csatlakozott hozzájuk. (Borbély Gyula haláláról szintén ez a levél ad hírt. A tulajdonos övege megpróbálta tovább működtetni a vállalatot, de hiába, a nyomda nem sokkal később megszűnt.)

Pár hónappal később, 1940-ben miniszteri rendelettel új bérek léptek életbe. Szendrey szerint azonban a szolnokiak és a törökszentmiklósiak kevesebbet adtak a munkásaiknak, így a túriak versenyképessége csökkent velük szemben. A szakszervezet válaszában kijelentette, hogy a rendelet mindenkire vonatkozik, Szolnokon és Törökszentmiklóson is rendet fognak teremteni. Hogy ez sikerült-e nekik, már nem derül ki az anyagból. Az utolsó levél három évvel későbbi. A szervezetnek Hodos Bálint másodéves tanonc kérdésére adott válaszából megtudjuk, hogy a tanoncfizetés az első évben 10, a másodikban 12, a harmadikban 15, a negyedikben pedig 20 pengő. Ez 5 pengővel magasabb a négy évvel azelőtti, 1939-es fizetésnél.

A fenti levelezésből is jól látható, hogy a mezőtúri nyomdák első világháború utáni működése már a hanyatlás jegyeit viseli magán. A békeidőkben a ponyvákban származó jelentős bevétel, az újságkiadás és a papírkereskedés együttesen elegendő volt a cégenkénti 14 munkás eltartására és tulajdonosaik előkelő pozíciójának biztosítására. Ebben az időszakban még egyik nyomdának sem jelentett gondot a verseny, a későbbi, megromlott gazdasági helyzetben azonban a békés versengés valóságos harccá változott. A papírkereskedés, a meghívó- és gyászjelentés-gyártás, valamint az újságkiadás nem hozott elegendő jövedelmet, komolyabb művek kiadására pedig a kis tőkés vállalatok nem is gondolhattak. Ráadásul a mezőtúriaknak meg kellett küzdeniük a gyorsan növekvő Szolnok és Törökszentmiklós közelségével, valamint a jóval erősebb és nagyobb gyomai Kner nyomdával, amely, bár korábban szintén foglalkozott ponyvakkal, megengedhette magának a tudományos, szépirodalmi vagy ismeretterjesztő művek kiadását is. A hanyatlás egyértelmű jelei a munkásszám drasztikus csökkenése, az árszabálytól való elszakadás a kiadások csökkentése érdekében vagy a nyomdákban belüli harcok az irányításért az erőskezü vezető halála után. A kegyelemdőfést mindkét vállalkozásnak a ponyvákban mint fő forrásból származó tetemes bevétel kiesése jelentette.

³³ Szendrey 1939. XI. 27-i levele a szakszervezetnek. PIL 668. f. 212. ö. e. Nyilvánvaló, hogy Peti János motivációja sokkal inkább a pénzkereseti lehetőség megragadása volt.

³⁴ Uo.

Az I. világháború után hanyatlásnak induló műfaj a század közepére eltűnt, pedig a szenzációk, véres bűntények iránti érdeklődés sohasem lankadt. Török, majd Csendes után a Corvina tulajdonjoga „négy úriember kezébe szállt át [...], akik közül három nem szimpatizál szakszervezetünkkel”,³⁵ a másik nyomda pedig nem élte túl a nagy tekintélyű Borbély Gyula halálát. A Corvina Szendrey vezetésével átvészelte ugyan a második világháborút, s egészen 1951-ig, az államosításig működött, de virágkorának teljesítményét már nem tudta megismételni. Borzongásra vágyó közönségük sokáig kénytelen volt megelégedni az újságokban olvasott hírekkel. Mára új műfajú sajtótermékek, pletykalapok, bűnügyi újságok vették át a ponyvák szerepét. Az irántuk megnyilvánuló hatalmas kereslet azt bizonyítja, hogy a ponyvák hajdani eltűnésének és ezzel együtt a kis vidéki nyomdák bukásának nem az érdeklődés megszűnése, inkább az ízlés változása és főként a gazdasági nehézségek voltak az okai. És a verseny azóta csak fokozódott. A hátborzongató bűnügyekről szívesen olvasó közönség megléte ma már nem elégséges feltétel az említett magazinok kiadásához; a mamutvállalatokkal való küzdelem meghaladja egy kisvárosi nyomda kapacitását, erejét, s lehetetlenné teszi a sikertörténet megismétlődését.

SLÍZ MARIANN

³⁵ Szendrey 1939. IV. 20-i levele a szakszervezetnek. PIL 668. f. 212. ö. e.